

Ηθική – Θεολογική και Νομική Προσέγγιση της Κλωνοποίησης

Γεώργιος Κατσιμίγκας,¹ Ευριδίκη Καμπά²

Cloning Aspects

Abstract at the end of the article

¹Νοσηλεύτης ΠΕ και ΤΕ, Θεολόγος, Διδάκτωρ Ιατρικής, Νοσοκομείο Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, «Δρακοπούλειο» Κέντρο Αιμοδοσίας, Αθήνα

²Επίκουρος Καθηγήτρια, Τμήμα Νοσηλευτικής Α', ΤΕΙ Αθήνας, Αθήνα

Υποβλήθηκε: 10.1.2010
Επανυποβλήθηκε: 15.6.2010
Εγκρίθηκε: 18.6.2010

Υπεύθυνος αλληλογραφίας:
Γεώργιος Κατσιμίγκας
Πρεμέτης 5, 185 42 Πειραιάς
Τηλ.: 210 49 12 236, 6977 071 815
e-mail: giorgos.katsimigas@gmail.com

Η ανακοίνωση της γέννησης της Dolly έφερε το ζήτημα της κλωνοποίησης στην επιφάνεια. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα να διατυπωθούν επιστημονικές απόψεις που τάσσονται υπέρ και κατά της κλωνοποίησης. **Σκοπός:** Η παρουσίαση των ηθικών και θεολογικών ζητημάτων που αναφύονται από την εφαρμογή της κλωνοποίησης στον άνθρωπο. Επίσης, η προσέγγιση της Ελληνικής νομοθεσίας σχετικά με την αναπαραγωγική και τη θεραπευτική κλωνοποίηση. **Υλικό και Μέθοδος:** Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε περιελάμβανε αναζήτηση ανασκοπικών και ερευνητικών μελετών στις βάσεις δεδομένων MEDLINE, SCOPUS και IATROTEK (1952-2010) με λέξεις κλειδιά: Αναπαραγωγική κλωνοποίηση, Βιοηθική, Θεραπευτική κλωνοποίηση, Νομοθεσία, Ορθόδοξη Θεολογία. **Αποτελέσματα:** Το κυριότερο επιχείρημα κατά της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης είναι, ότι αυτή προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Το κυριότερο επιχείρημα που προβάλλεται υπέρ της κλωνοποίησης είναι, ότι θεωρείται πιο κατάλληλη και αποτελεσματική μέθοδος υποβοηθούμενης αναπαραγωγής σε περιπτώσεις που δεν μπορεί να εφαρμοστεί άλλη εναλλακτική μέθοδος. Σε αντίθεση με την αναπαραγωγική κλωνοποίηση του ανθρώπινου είδους, που στηλιτεύεται από την πλειονότητα των επιστημόνων, η θεραπευτική κλωνοποίηση αναμένεται να δώσει νέα ζωή στην αντιμετώπιση ασθενειών. Κατ' αρχήν, με τη δημιουργία βλαστοκυττάρων θα αντιμετωπιστούν ασθένειες όπως είναι τα εκφυλιστικά νοσήματα του νευρικού συστήματος. Σε δεύτερο στάδιο δε -διότι αυτό απαιτεί περισσότερο χρόνο εργαστηριακής έρευνας- θα δώσει τη δυνατότητα δημιουργίας ολόκληρων οργάνων, τα οποία θα προορίζονται για μεταμοσχεύσεις. Η Ορθόδοξη διδασκαλία διάκειται αρνητικά απέναντι στην κλωνοποίηση εξαιτίας του γεγονότος ότι με τους πειραματισμούς στα έμβρυα, παραμερίζεται η αρχή του ανθρώπινου προσώπου και παραβιάζεται η ιερότητα της ανθρώπινης ζωής στο ξεκίνημά της. Η Ελληνική νομοθεσία απαγορεύει την αναπαραγωγική κλωνοποίηση, ενώ θεωρεί επιτρεπτή τη θεραπευτική της μορφή. **Συμπεράσματα:** Η αναπαραγωγική κλωνοποίηση θεωρείται από νομικής άποψης ηθικά μη αποδεκτή, εξ' αιτίας του γεγονότος ότι προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και διαταράσσει τη γενετική ποικιλομορφία τόσο του ανθρώπου όσο και της φύσης. Να ενισχυθεί η έρευνα σχετικά με τη θεραπευτική κλωνοποίηση μέσω των βλαστικών κυττάρων, γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό στον τομέα των μεταμοσχεύσεων.

Λέξεις ευρητηρίου: Αναπαραγωγική κλωνοποίηση, Βιοηθική, Θεραπευτική κλωνοποίηση, νομοθεσία, Ορθόδοξη Θεολογία

Εισαγωγή

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960, πολλοί επιστήμονες, μεταξύ των οποίων φιλόσοφοι, θεολόγοι, βιολόγοι, ιατροί και νομικοί, άρχισαν να ασχολούνται με τα ηθικά προβλήματα που προέκυψαν από την εφαρμογή της κλωνοποίησης στον άνθρωπο. Η αφορμή για το ενδιαφέρον αυτό άρχισε από τα πειράματα για την κλωνοποίηση βατράχων από κύτταρα γυρίνων.¹ Την περίοδο αυτή εκφράστηκαν διάφορες απόψεις, οι οποίες κλιμακώθηκαν από την πλήρη αντίθεση στην κλωνοποίηση έως και την απόλυτη αποδοχή της. Στο σημείο αυτό, χαρακτηριστική ήταν η προειδοποίηση του James Watson σε ένα συμβούλιο της Βουλής των Αντιπροσώπων, το 1971, ότι η ανθρώπινη κλωνοποίηση βρίσκεται σε εφικτή απόσταση για τη σύγχρονη επιστήμη.²

Στο τέλος της δεκαετίας του 1970, η διαμάχη για την κλωνοποίηση είχε κοπάσει, με τους περισσότερους βιολόγους να αποφαίνονται ότι η αναπαραγωγή των ανθρώπων χωρίς σεξουαλική συνεύρεση είναι μια φαντασία που στερείται επιστημονικής σοβαρότητας. Η ανακοίνωση της γέννησης της Dolly έφερε το θέμα στην επιφάνεια, ζωντανεύοντας εκ νέου την πεποίθηση ότι η κλωνοποίηση ανθρώπων θα μπορεί να γίνει μια εφικτή πραγματικότητα στο άμεσο μέλλον. Σημαντική εξάλλου υπήρξε η συμβολή των μέσων μαζικής ενημέρωσης (ΜΜΕ) για την προβολή της κλωνοποίησης ως μιας πραγματικότητας, γεγονός που αμφισβητήθηκε από έγκριτους επιστήμονες.

Η αναζωπύρωση του όλου θέματος στάθηκε ικανή να διατυπωθούν διάφορες απόψεις υπέρ και κατά της ανθρώπινης κλωνοποίησης. Σε κάθε πλευρά του ζητήματος υπάρχουν δύο ευδιάκριτα είδη ηθικών επιχειρημάτων, τα οποία φέρονται προς συζήτηση. Στην παρούσα εργασία θα παρατεθούν οι ηθικές εκτιμήσεις και τα επιχειρήματα που τάσσονται υπέρ ή ενάντια στην ανθρώπινη κλωνοποίηση. Επίσης, θα επιχειρηθεί η θεολογική και η νομική προσέγγιση του θέματος. Θα πρέπει, ωστόσο, να διευκρινιστεί ότι η παράθεση των ηθικών επιχειρημάτων αφορά στην κλωνοποίηση μέσω της μεταφοράς πυρήνα σωματικού κυττάρου, κατά την οποία εμπλέκεται άμεσα η γενετική μηχανική, και όχι την άλλη μορφή κλωνοποίησης με τον τεχνητό διαχωρισμό του γαμέτη.

Σκοπός

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν (α) η προσέγγιση των ηθικών, (β) των θεολογικών ζητημάτων που απορρέουν από την εφαρμογή της κλωνοποίησης στον άνθρωπο και (γ) η διερεύνηση του φιλοσοφικού υπόβαθρου που

διέπει την ελληνική νομοθεσία αναφορικά με τη θεραπευτική και την αναπαραγωγική κλωνοποίηση.

Υλικό-Μέθοδος

Χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος αναζήτησης σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων Medline, Scopus και IATROTEK, για μελέτες που έγιναν από το 1952–2010. Οι λέξεις-κλειδιά που χρησιμοποιήθηκαν ήταν «αναπαραγωγική κλωνοποίηση», «Βιοηθική», «θεραπευτική κλωνοποίηση», «νομοθεσία», «Ορθόδοξη Θεολογία». Συγκεκριμένα, αναγνώστηκαν οι περιλήψεις των εργασιών και απορρίφθηκαν εκείνες που δεν ήταν σχετικές με το θέμα.

Αποτελέσματα

Ηθική θεώρηση

Επιχειρήματα κατά της ανθρώπινης κλωνοποίησης

Τα σημαντικότερα ηθικά επιχειρήματα κατά της ανθρώπινης κλωνοποίησης, τα οποία θα μπορούσαν να τεθούν σε ένα βιοηθικό διάλογο, είναι τα εξής: *Η αναπαραγωγική κλωνοποίηση προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια* υπό την έννοια ότι καθορίζει σε σημαντικό βαθμό τη διαμόρφωση της προσωπικότητας ενός ατόμου.³ Επίσης, αναιρεί το στοιχείο του τυχαίου στη δημιουργία του ανθρώπινου γονιδιώματος, που εξασφαλίζεται με τη φυσική διαδικασία αναπαραγωγής.⁴

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η διαμόρφωση της μοναδικότητας του ανθρώπου είναι αποτέλεσμα μιας πολύπλοκης διαδικασίας αλληλεπιδράσεων μεταξύ γονιδίων και περιβάλλοντος. Η συμβολή, πάντως του γενετικού υλικού θεωρείται καθοριστική για τη διαμόρφωση της ανθρώπινης προσωπικότητας. Όπως παρατηρεί η Κριάρη-Κατράνη «*η μοναδικότητα και το τυχαίο, στοιχεία συμφυή προς την έννοια της ανθρώπινης ζωής, υφίστανται επεμβάσεις, με στόχο την αναίρεσή τους*».⁵ Μέσω της κλωνοποίησης, το άτομο μετατρέπεται σε «κατά παραγγελία είδος». Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη άποψη, η κλωνοποίηση υποτιμά τη γενετική χαρακτηριστικότητα του κάθε ατόμου και στερεί από το παιδί την έννοια του μυστηρίου ή το δικαίωμα της άγνοιας σε ένα ανοικτό μέλλον. Επίσης, στερεί το δικαίωμα του νεογέννητου να είναι μια πλήρης έκπληξη για τους γονείς του.⁶

Το τυχαίο, λοιπόν, ανήκει στη μυστική πλευρά της ανθρώπινης ύπαρξης. Όλοι οι άνθρωποι έχουν γεννηθεί με τυχαία χαρακτηριστικά, τα οποία προέκυψαν από την απρόσωπη κληρονομικότητα.

Η χρήση της κλωνοποίησης για την αντιμετώπιση

της υπογονιμότητας καθίσταται προβληματική για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, επειδή η μέθοδος αυτή αποτελεί απόκλιση από τη φυσική διαδικασία αναπαραγωγής, υποβιβάζοντας συγχρόνως το ρόλο του αρσενικού στη δημιουργία τέκνων. Η μη γενετήσια αναπαραγωγή είναι αφύσικη στους ανώτερους οργανισμούς. Το ερώτημα που τίθεται εδώ είναι «γιατί πρέπει να εισάγουμε μια οπισθοδρομική εξέλιξη και να μιμηθούμε την αμοιβάδα;». ⁷ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κουτσελίνης, πρόκειται για τη γέννηση ανθρώπων με «αφύσικες ρίζες και αιρετική προέλευση». ⁸

Άλλο ένα στοιχείο που σχετίζεται με την προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, αφορά στο γεγονός ότι τόσο η αναπαραγωγική όσο και η θεραπευτική κλωνοποίηση αντιμετωπίζουν την ανθρώπινη ύπαρξη ως μέσο και όχι ως σκοπό. Το έμβρυο, δηλαδή, που προκύπτει με την εν λόγω μέθοδο αποτελεί μέσο, δε δημιουργείται προς χάρη της ίδιας του της δημιουργίας, αλλά για την επίτευξη των σκοπών των ενηλίκων. ⁹

Τέλος, υπάρχει και μια άλλη άποψη, μέσω της οποίας εκφράζεται η ανησυχία για την πιθανότητα στο μέλλον να χρησιμοποιηθεί η ανθρώπινη κλωνοποίηση από εμπορικά συμφέροντα για οικονομικό κέρδος – πώληση κυττάρων για κλωνοποίηση, αύξηση της ζήτησης ωαρίων – γεγονός που αντίκειται στην αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Με αυτόν τον τρόπο, η ανθρώπινη αναπαραγωγή θα εισέλθει στους νόμους της αγοράς και, πιο συγκεκριμένα, στους κανόνες της προσφοράς και της ζήτησης.

Στην κλωνοποίηση ελλοχεύουν πολλοί κίνδυνοι που αφορούν στη σωματική υγεία και στην ακεραιότητα του κλώνου. Επιστήμονες που διάκινεται αρνητικά στην ανθρώπινη κλωνοποίηση τόνισαν ότι το ένα τρίτο των κλωνοποιημένων θηλαστικών παρουσιάζουν ανωμαλίες στην ανάπτυξή τους. Παρουσιάζουν, επίσης, μεγάλα εσωτερικά όργανα και έχουν αναπνευστικά και κυκλοφορικά προβλήματα. ¹⁰

Εκτός από τους κινδύνους για το νέο οργανισμό, έχει παρατηρηθεί ότι τα θηλυκά ζώα που κυοφορούν κλώνους υποφέρουν από μεγάλο βαθμό αυτόματων αποβολών. Ανάμεσα στα έμβρυα που επιζούν μέχρι τη γέννηση, πολλά είναι υπέρβαρα και έχουν μεγάλους πλακούντες. ¹¹ Αυτό έχει ως αποτέλεσμα πολλοί εμβρυϊκοί κλώνοι να έχουν γεννηθεί με καισαρική τομή, για να διαφυλαχθεί η ζωή του κλώνου και της μητέρας.

Βάσει των παραπάνω, οι επιστήμονες πιθανολογούν ότι οι ίδιες ανωμαλίες θα προκύψουν και από την ανθρώπινη πυρηνική μεταφορά σωματικών κυττάρων. Η συχνότητα εμφάνισης αναπτυξιακών ανωμαλιών στα κλωνοποιημένα ζώα είναι περίπου 30%, ¹² όταν η συχνότητα εμφάνισης

αναπτυξιακών ανωμαλιών στη φυσιολογική σεξουαλική αναπαραγωγή είναι 3%, η οποία βέβαια γίνεται σημαντικά υψηλότερη, όταν η ηλικία της μητέρας υπερβαίνει τα 40 έτη. ¹³ Σύμφωνα με την παραπάνω άποψη, ακόμη κι αν γίνει εφικτή η ανθρώπινη κλωνοποίηση, εκφράζονται φόβοι για την υγεία του κλωνοποιημένου παιδιού. ¹⁴

Βάσει των όσων υποστηρίχθηκαν παραπάνω, πολλοί επιστήμονες θεωρούν την κλωνοποίηση αντιδεδοντολογική, εξαιτίας των κινδύνων που ελλοχεύουν για τα έμβρυα και τα παιδιά.

Η κλωνοποίηση θα αλλοιώσει το θεσμό της οικογένειας: Ένα άλλο σύνολο ηθικών προβλημάτων αφορά στον αντίκτυπο που επιφέρει η κλωνοποίηση στην οικογένεια. Η αναπαραγωγική κλωνοποίηση θα δημιουργήσει μια νέα σχέση, ενός ατόμου το οποίο ανατράφηκε από ένα γενετικό δίδυμο, το οποίο επίσης είναι και κοινωνικός γονέας. Η παραπάνω σχέση μπορεί να συντελέσει στην πρόκληση συναισθήματος ανεπάρκειας ανάμεσα σε αδέρφια που δε μοιράζονται το γονίδιο του ενός γονέα. ¹⁵ Βέβαια, η εμφάνιση μιας τέτοιας περίπτωσης ίσως να είναι σπάνια, θα πρέπει, ωστόσο, να υπογραμμιστεί η πιθανότητά της και ο άγνωστος αντίκτυπος που θα έχει στην οικογένεια.

Η αναπαραγωγική κλωνοποίηση θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι καλύπτεται από το δικαίωμα στην αναπαραγωγική ελευθερία. Η υπέρμετρη χρήση όμως του δικαιώματος της αναπαραγωγικής ελευθερίας θα στηρίξει το δικαίωμα σε άλλες ομάδες πληθυσμού (π.χ. ομοφυλόφιλος, άγαμες γυναίκες) να αποκτήσουν τέκνο χωρίς να ληφθούν υπόψη οι ανάγκες των παιδιών. ¹⁶ Επίσης, εκφράζεται η ανησυχία ότι οι μελλοντικοί γονείς θα αναζητούν δότες σωματικών κυττάρων με επιθυμητά χαρακτηριστικά και οι πιθανοί δότες θα εμπορεύονται τον εαυτό τους ως υψηλής αξίας πηγές γονιδιωμάτων. Η αναζήτηση όμως ατόμων με σπάνιες γενετικές καταβολές εισάγει το στοιχείο της ευγονικής και προωθεί τη γενετική ετεραρχία. ¹⁵ Τέλος, ένα άλλο επιχείρημα κατά της κλωνοποίησης είναι ότι:

Η κλωνοποίηση θα έχει επίπτωση στη βιοποικιλότητα: Πολλοί επιστήμονες εκφράζουν την ανησυχία ότι η υπέρμετρη χρήση της κλωνοποίησης θα περιορίσει τη γενετική ποικιλία στα διάφορα βιολογικά είδη. Εξαιτίας όμως της ανάμειξης των γονότυπων των δύο φύλων, υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα ο άνθρωπος να αποκτήσει νέες ιδιότητες και να προσαρμοστεί με επιτυχία σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Ωστόσο, συμπερασματικά, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η πλειονότητα των ειδικών επιστημόνων αντιτίθεται στην αναπαραγωγική κλωνοποίηση ανθρώπων, λαμβάνοντας

υπόψη τα αναπτυξιακά, τα μορφολογικά και τα φυσιολογικά προβλήματα που παρατηρήθηκαν σε θηλαστικά τα οποία είχαν κλωνοποιηθεί.¹⁷

Επιχειρήματα υπέρ της ανθρώπινης κλωνοποίησης

Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης, η συγκεκριμένη μέθοδος θεωρείται η πλέον κατάλληλη και αποτελεσματική, σε περιπτώσεις που δεν μπορεί να εφαρμοστεί άλλη εναλλακτική μέθοδος υποβοηθούμενης αναπαραγωγής.¹⁸

Έτσι, η κλωνοποίηση θεωρείται ως η έσχατη, ιατρικά επιτρεπτή, μέθοδος αναπαραγωγής σε στείρα ζευγάρια που δεν μπορούν να συλλάβουν τέκνο το οποίο να είναι βιολογικά συνδεδεμένο μαζί τους. Στην περίπτωση αυτή, ικανοποιείται η επιθυμία των στείων ζευγαριών να συμμετέχουν βιολογικά στη γέννηση του παιδιού τους, γίνεται σεβαστή η επιφύλαξή τους να μη χρησιμοποιήσουν γενετικό υλικό από άγνωστο δότη, ενώ ταυτόχρονα ενισχύεται ο συναισθηματικός δεσμός ανάμεσα στους συντρόφους.

Άλλη μια περίπτωση όπου η αναπαραγωγική κλωνοποίηση προβάλλεται ως εναλλακτική λύση είναι, όταν και οι δύο γονείς ή ο ένας από αυτούς είναι φορέας μιας γενετικής νόσου (π.χ. φέρουν ή φέρει το στίγμα της μεσογειακής αναιμίας). Στην πρώτη περίπτωση μπορεί να γίνει μεταφορά πυρήνα σωματικού κυττάρου του ενός γονέα, ενώ στη δεύτερη να γίνει μεταφορά πυρήνα σωματικού κυττάρου του υγιούς γονέα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, επιτυγχάνεται η αποφυγή μεταβίβασης της γενετικής νόσου στους απογόνους. Η εν λόγω εφαρμογή της κλωνοποίησης, εκτός από τον αναπαραγωγικό χαρακτήρα της, έχει και χαρακτήρα θεραπευτικό.

Εκτός από τους παραπάνω λόγους, με βάση τους οποίους γίνεται η ιατρική θεμελίωση της κλωνοποίησης, οι υποστηρικτές της παραθέτουν μια σειρά από επιχειρήματα, προκειμένου να καταδειχθεί ότι η κλωνοποίηση δεν προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Όπως έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενο σημείο του παρόντος άρθρου, η ανθρώπινη προσωπικότητα δεν καθορίζεται μόνο από το γενετικό της υλικό αλλά και από το περιβάλλον. Έτσι, δύο άνθρωποι που έχουν κοινό γενετικό υλικό δε συνεπάγεται ότι έχουν και ίδια προσωπικότητα.¹⁹ Το πλέον αντιπροσωπευτικό παράδειγμα είναι οι μονογονεείς δίδυμοι, οι οποίοι μπορεί να μοιράζονται την ίδια γενετική σύνθεση, αλλά αναπτύσσονται ως δύο διαφορετικές προσωπικότητες μεταξύ τους.²⁰

Επομένως, το συμπέρασμα που διατυπώνεται είναι ότι μέσω της κλωνοποίησης δεν αναιρείται η μοναδικότητα της ανθρώπινης προσωπικότητας και, κατά συνέπεια, δεν προσβάλλεται η αξιοπρέπεία της. Αν ίσχυε αυτό,

θα ήταν εφικτός ο ισχυρισμός ότι παραβιάζεται και η αξιοπρέπεια των μονογονεών δίδυμων, εφόσον έχουν τον ίδιο γονότυπο.

Άλλη μια άποψη που συνδέεται με την παραβίαση της ανθρώπινης αξιοπρέπεια είναι η δημιουργία κλώνου ως μέσου για την επίτευξη κάποιου ορισμένου σκοπού. Μια τέτοια περίπτωση είναι η χρησιμοποίηση κλωνοποιημένων εμβρύων για παραγωγή ιστών και οργάνων. Το επιχείρημα που προβάλλεται εδώ από τους υποστηρικτές της ανθρώπινης κλωνοποίησης, είναι ότι μια τέτοια διαδικασία ακολουθείται και σε περιπτώσεις εξωσωματικής γονιμοποίησης. Κατ' επέκταση, το ίδιο πρέπει να γίνει δεκτό για την ανθρώπινη κλωνοποίηση, η οποία εφαρμόζεται για παρόμοιους σκοπούς.

Ένα άλλο επιχείρημα που συνδέεται με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι ότι η κλωνοποίηση αποτελεί απόκλιση από τη φυσική διαδικασία αναπαραγωγής. Το αντεπιχείρημα όσων υποστηρίζουν την κλωνοποίηση έγκειται στο γεγονός ότι μπορεί η κλωνοποίηση να ανατρέπει τα δεδομένα της φύσης, δε σημαίνει όμως ότι προσβάλλει και την ανθρώπινη αξία. Η επιστήμη, άλλωστε, είναι εξ' ορισμού προορισμένη να υπερβαίνει τη φύση. Εάν υποστηριχθεί ότι η κλωνοποίηση πρέπει να απαγορευτεί, επειδή υπερβαίνει τη φύση, τότε δεν πρέπει να επιτρέπεται νομικά και ένα μεγάλο φάσμα επιστημονικών δραστηριοτήτων.

Ένα άλλο επιχείρημα που αντιτάσσουν οι υποστηρικτές της ανθρώπινης κλωνοποίησης, είναι το δικαίωμα στην αναπαραγωγική ελευθερία. Σύμφωνα με τους ίδιους, είναι αναμφισβήτητο ηθικό δικαίωμα του κάθε ατόμου να επιλέξει τον τρόπο αναπαραγωγής του. Η απαγόρευση της κλωνοποίησης ισχυρίζονται, προσβάλλει τη χρήση του δικαιώματος στην αναπαραγωγική ελευθερία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την καταπάτηση ενός από τα κυρίαρχα ατομικά δικαιώματα του ανθρώπου, το οποίο μάλιστα είναι και συνταγματικά κατοχυρωμένο.

Τέλος, οι θιασώτες της ανθρώπινης κλωνοποίησης προβάλλουν το επιχείρημα της χρήσης του δικαιώματος στην επιστημονική ελευθερία. Υποστηρίζεται η άποψη ότι η απαγόρευση της έρευνας για την κλωνοποίηση, είτε για αναπαραγωγικό είτε για θεραπευτικό σκοπό «... *ισοδυναμεί με το να αρνούμαστε μία από τις μεγαλύτερες προόδους της Ιατρικής, καταδικάζοντας πολλούς ανθρώπους σε έναν πρόωρο θάνατο ή μια ζωή μεγάλης δυστυχίας και πόνου ...*».¹²

Ολοκληρώνοντας, αναφορικά με την ηθική θεώρηση της κλωνοποίησης, έγινε προσπάθεια να παρατεθούν τα κυριότερα επιχειρήματα των δύο αντιτιθέμενων πλευρών. Από την παρουσίαση των εν λόγω δεδομένων, φαίνεται ότι υπάρχει μεγάλη δυσκολία να συμφωνήσουν οι δύο

εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις. Ως παράδειγμα αναφέρεται ότι οι διάφορες χριστιανικές ομολογίες καταδικάζουν απερίφραστα την αναπαραγωγική κλωνοποίηση ανθρώπων, ενώ από την άλλη πλευρά, οι εκπρόσωποι ομοφυλοφιλικών οργανώσεων υποστηρίζουν ένθερμα το όλο εγχείρημα.¹⁸

Το μόνο κοινό σημείο που διαπιστώνεται, είναι ότι η ασφάλεια της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης είναι αβέβαιη. Η ένταση όμως και η έκταση των ηθικών διλημμάτων που εκφράζονται σε παγκόσμια κλίμακα, απαιτούν περισσότερη και σφαιρικότερη διερεύνηση του θέματος, καθώς και έγκυρη ενημέρωση του πληθυσμού.

Θεολογική θεώρηση

Οι συνέπειες που θα επιφέρει η κλωνοποίηση, μέσω της μεταφοράς πυρήνα σωματικού κυττάρου αφορούν στη βιολογική, στην κοινωνική, στην ψυχολογική και, τέλος, στην πνευματική σφαίρα του ανθρώπου. Η ορθόδοξη ηθική ενδιαφέρεται πρωτίστως για την πνευματική ανάπτυξη του ανθρώπου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αγνοεί τις υπόλοιπες μορφές της ζωής του. Εξάλλου, στην Ορθόδοξη Θεολογία υπάρχει οργανική σύνδεση ύλης και πνεύματος. Ο ίδιος ο Χριστός, ερχόμενος στη γη, ήταν τέλειος Θεός και τέλειος άνθρωπος.²¹

Έτσι, η ορθόδοξη ηθική δεν μπορεί να μείνει αμέτοχη και χωρίς να εκφέρει τον πνευματικό της λόγο για ένα τέτοιο ζήτημα. Στην έλλειψη πνευματικότητας βρίσκεται και η ρίζα πολλών από τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο άνθρωπος της εποχής μας. Η γενετική και ειδικότερα η κλωνοποίηση, που θεωρείται ως μια από τις εφαρμογές της, κατά την Ορθόδοξη Θεολογία διαδραματίζεται στα όρια της κτιστής φύσης και αφορά σε πράξεις που εφαρμόζονται από προϋπάρχουσα ύλη. Δεν μπορεί να δημιουργήσει γενετικά αντίγραφα «εκ του μη όντος», ούτε έχει τη δυνατότητα να απαλλάξει τον άνθρωπο από τη θνητότητα με την οποία γεννάται.²² Για τον καθηγητή Γιούλτση «...η αναπαραγωγική κλωνοποίηση καταστρατηγεί την αξία του ανθρώπινου προσώπου και διαρρηγγύνει τη σχέση του με το Θεό. Το κατ' εικόνα Θεού που πλάστηκε ο άνθρωπος μετατρέπεται σε μηχανιστική αναπαραγωγή αντιγράφων ενός θεοποιημένου προσώπου...».²³ Η προσπάθεια του ανθρώπου να επαναλάβει αυτό που με αγάπη έκανε ο Θεός, θέλοντας να τον υποκαταστήσει, παραπέμπει στη βιβλική διήγηση της πτώσης του πρώτου ανθρώπου. Στο χωρίο αυτό της Γενέσεως (Γεν, γ' 5), η Εύα, υποκύπτοντας στον πειρασμό του διαβόλου, τρώει μαζί με τον Αδάμ τον καρπό του απαγορευμένου δένδρου, το οποίο ήταν επιθυμητό, επειδή χάριζε τη γνώση. Εάν το έτρωγε, της είπε

ο διάβολος, θα την προσομοίαζε στο Θεό, γνωρίζοντας το καλό και το κακό. Έτσι, η επιθυμία για την απαγορευμένη γνώση οδήγησε τους πρωτόπλαστους μακριά από την ευδαιμονία του παραδείσου.

Σύμφωνα με άλλους μελετητές, με την κλωνοποίηση διασαλεύεται η φυσική τάξη της αναπαραγωγής, αφού η τεκνοποιία γίνεται προϊόν εργαστηριακής προέλευσης. Στη διδασκαλία των Πατέρων, η τεκνοποιία δεν είναι έργο της φύσης, ούτε της συνουσίας και, πολύ περισσότερο, δεν είναι έργο κάποιου εξειδικευμένου εργαστηρίου, αλλά έργο της πρόνοιας του Θεού για τον άνθρωπο. Είναι οι δημιουργικοί λόγοι του Θεού «αυξάνεστε και πληθύνεστε», οι οποίοι ενεργοποιήθηκαν μετά από την πτώση του ανθρώπου. Έτσι, η τεκνοποιία δεν εντάσσεται στο σεξουαλικό ένστικτο αλλά στην ενέργεια του Θεού και στη συνέργεια του ανθρώπου.²⁴ Επομένως, αυτό που συντελεί στη γέννηση ενός ανθρώπου είναι η προσωπική αγάπη και η προσωπική ελευθερία. Εντάσσοντας, λοιπόν, η Ορθόδοξη Εκκλησία την τεκνογονία σε αυτό το πρίσμα, θεωρεί αναγκαία τη συμβολή και των δύο συζύγων για την επίτευξη του συγκεκριμένου σκοπού.

Άλλος ένας λόγος κατά τον οποίο η Εκκλησία τηρεί αρνητική στάση απέναντι στην αναπαραγωγική κλωνοποίηση, συναφής με τον πρώτο, είναι η πιθανότητα διάσπασης και αλλοίωσης της οικογένειας. Το παιδί που θα γεννηθεί μέσω της κλωνοποίησης θα έχει γενετικό υλικό του ενός γονέα, ενώ δε θα πρέπει να αγνοηθούν και οι ψυχολογικές επιπτώσεις στο κλωνοποιημένο παιδί, το οποίο θα έχει μη φυσιολογική γενετική προέλευση.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας, που πόνεσαν τον άνθρωπο και για την πνευματική του ευτυχία κατανάλωσαν την ίδια τη ζωή τους, έδωσαν σε αυτόν περίφημους χαρακτηρισμούς, τον ονόμασαν «εν σμικρῷ μέγα» (Μ. Βασίλειος), επίσης «θεό περιπολούντα εν σαρκί» (Μ. Αθανάσιος).²⁵ Η αναγνώριση αυτή εκ μέρους των Πατέρων συνεπάγεται ότι ο άνθρωπος πρέπει να απολαμβάνει το σεβασμό, την τιμή και την αξιοπρέπεια σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του. Η αναπαραγωγική κλωνοποίηση προσβάλλει το ανθρώπινο πρόσωπο και υποβιβάζει την ιερότητά του.²⁶ Όσον αφορά στη θεραπευτική κλωνοποίηση, η Εκκλησία αντιμετωπίζει και την περίπτωση αυτή με αρκετή επιφύλαξη. Η κλωνοποίηση αρχέγονων κυττάρων υπόσχεται την ίαση πολλών νοσημάτων, όπως τη νόσο Parkinson, τη νόσο Alzheimer, επιλύοντας και το πρόβλημα της αντιγονικής ασυμβατότητας στις μεταμοσχεύσεις. Για το λόγο αυτό, η επιστημονική κοινότητα αλλά και πολλοί ασθενείς έχουν αντιμετωπίσει το θέμα με πολύ ενθουσιασμό και ελπίδα. Με την επίτευξη όμως του συγκεκριμένου σκοπού θα απαιτηθεί ο πειραματισμός και η καταστροφή πολλών

χιλιάδων ανθρώπων εμβρύων.²⁷ Το ερώτημα που τίθεται εδώ είναι αν το έμβρυο είναι αληθινός άνθρωπος ή μια δυνητικά ανθρώπινη ζωή. Το να είναι κάποιος αληθινός άνθρωπος, σημαίνει ταυτόχρονα ότι είναι και μοναδικό πρόσωπο.²⁸

Η Ορθόδοξη Εκκλησία, απαντώντας στο παραπάνω ερώτημα, διδάσκει σαφώς ότι η εμπύχωση του ανθρώπινου εμβρύου γίνεται «εξ άκρας συλλήψεως», που χρονικά ταυτίζεται με την ολοκλήρωση της γονιμοποίησης.²⁹ Έτσι, σε κανένα άλλο σημείο εκτός της γονιμοποίησης δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί η αρχή της ανθρώπινης ζωής.

Το έμβρυο, από την ώρα της γονιμοποίησης του ωαρίου, θεωρείται ότι αποτελεί «εν εξελίξει άνθρωπο», συνεπώς μοναδικό πρόσωπο. Ως πρόσωπο πρέπει να απολαμβάνει τον απαιτούμενο σεβασμό. Επομένως, η Εκκλησία δεν μπορεί να δεχθεί ότι ο σκοπός αγιάζει τα μέσα. Ακόμη και στις περιπτώσεις εκείνες όπου ο στόχος είναι η θεραπεία νοσημάτων, η παραγωγή φαρμάκων κ.ά., αν ο συγκεκριμένος στόχος δεν μπορεί να δικαιωθεί ηθικά και απαιτείται η δημιουργία, ο χειρισμός και η καταστροφή ανθρώπινων εμβρύων, αυτόματα καθίσταται απορριπτός από την Ορθόδοξη Εκκλησία.³⁰ Ο ορθόδοξος Αμερικανός βιοηθικός Herman Engelhardt αναφέρει ότι η άρνηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των δικαιωμάτων στο έμβρυο, με το πρόσχημα ότι αυτό δεν έχει συνείδηση, δεν ευσταθεί, γιατί με την ίδια λογική θα έπρεπε να αρνηθούμε τα ίδια δικαιώματα και την αξιοπρέπεια και σε όποιον άνθρωπο κοιμάται ή βρίσκεται σε κώμα.³¹ Η άποψη της Ορθόδοξης Θεολογίας για το σεβασμό της ανθρώπινης ζωής από την ώρα της γονιμοποίησης έρχεται σε πλήρη συμφωνία με τις απόψεις τόσο της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας όσο και με αυτές των περισσότερων προτεσταντικών ομολογιών.³² Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμιστεί ότι στο πλαίσιο της θρησκείας του Ισλάμ δε θεωρείται επιτρεπτή η αναπαραγωγική κλωνοποίηση, ενώ, αντίθετα, η θεραπευτική κλωνοποίηση είναι επιτρεπτή με τη δέουσα σημασία στη ζωή του εμβρύου.³³

Ολοκληρώνοντας την ορθόδοξη θεώρηση για την κλωνοποίηση, συνοπτικά μπορούν να αναφερθούν τα εξής: Η Εκκλησία διάκειται αρνητικά τόσο στην αναπαραγωγική όσο και στη θεραπευτική κλωνοποίηση, επειδή με τους πειραματισμούς στα έμβρυα παραμερίζεται η αρχή του ανθρώπινου προσώπου και παραβιάζεται η ιερότητα της ανθρώπινης ζωής στην έναρξή της. Όσον αφορά στις περιπτώσεις θανάτωσης των εμβρύων για οποιοδήποτε σκοπό, αντιμετωπίζονται ως περιπτώσεις φόνων και καταδικάζονται όπως οι αμβλώσεις. Ωστόσο, μια θετική στάση της Ορθόδοξης Θεολογίας σχετικά με τη θεραπευτική κλωνοποίηση θα μπορούσε να υπάρξει,

στην περίπτωση που μέσω της επιστημονικής προόδου ήταν δυνατό να αποφευχθεί η καταστροφή των εμβρύων και οι πειραματισμοί πάνω σε αυτά.

Νομική θεώρηση

Η κλωνοποίηση αποτελεί μια πρόκληση για τη νομική επιστήμη, η οποία καλείται να πάρει θέσεις και αποφάσεις που έχουν πρακτική εφαρμογή.

Έτσι, ο Έλληνας νομοθέτης δεν εκφράζει μια γενική άποψη υπέρ της κλωνοποίησης, υποστηρίζοντας την ανεξέλεγκτη επιστημονική και ερευνητική ελευθερία, ούτε μια γενική άποψη κατά της κλωνοποίησης, θεωρώντας ότι αυτή θα οδηγήσει στην καταστροφή της ανθρωπότητας. Ωστόσο, κάνει μια βασική διάκριση μεταξύ αναπαραγωγικής και θεραπευτικής κλωνοποίησης.³⁴ Η διάκριση αυτή είναι βασική και συνιστά την αφετηρία για την αποσαφήνιση των θετικών επιτευγμάτων και δυνατοτήτων της κλωνοποίησης, από τη μία πλευρά, και των κινδύνων που αυτή συνεπάγεται, από την άλλη. Έχοντας ως γνώμονα την παραπάνω διάκριση, η κυρίαρχη νομική άποψη σχετικά με την αναπαραγωγική κλωνοποίηση αναφέρεται στο ότι προσβάλλει την αξία του ανθρώπου. Η θέση αυτή είναι απόλυτα εναρμονισμένη με αρκετές εκπεφρασμένες θέσεις σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Οι κυριότερες από τις εν λόγω θεσμικές παρεμβάσεις είναι οι εξής:

- Η απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στις 12.3.1997, η οποία αναφέρει ότι η κλωνοποίηση του ανθρώπου προσβάλλει την αξία του.
- Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική που έγινε στο Oviedo στις 4.4.1997 και απαγορεύει την κλωνοποίηση ανθρώπινων όντων. Η σύμβαση υπογράφηκε και από την Ελλάδα, στο Παρίσι στις 12.1.1998.
- Η Διακήρυξη της UNESCO για το Ανθρώπινο Γονιδίωμα και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στις 11.11.1997, η οποία επισημαίνει ότι «...τρόποι πρακτικής, αντίθετοι στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, όπως η κλωνοποίηση ανθρώπων για αναπαραγωγικούς λόγους, δεν επιτρέπονται...».
- Η απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στις 15.1.1998, με την οποία ζητήθηκε μέσω ψηφίσματος η απαγόρευση της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης.
- Το πρόσθετο Πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Oviedo στις 18.1.1998, που απαγορεύει κάθε παρέμβαση η οποία έχει ως σκοπό τη δημιουργία ανθρώπινου όντος, το οποίο γενετικά είναι όμοιο με ένα άλλο ον, ζωντανό ή νεκρό.
- Η απόφαση της 50ής Συνέλευσης του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ), κατά την οποία η κλωνοποίηση

του ανθρώπου θεωρείται ηθικά απαράδεκτη.

- Το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στις 7.12.2000, το οποίο κινείται στο ίδιο πνεύμα, εκφράζοντας την αντίθεσή του στην κλωνοποίηση ανθρώπων και προβλέποντας τη ρητή απαγόρευσή της.
- Εκτός από αυτές τις θεσμικές τοποθετήσεις που υφίστανται στο διεθνές πεδίο, στο πλαίσιο του ελληνικού δικαίου, ο πρόσφατος Ν. 3305/2005 καθώς και ο Ν. 3089/2002 για την «ιατρικά υποβοηθούμενη αναπαραγωγή» απαγορεύουν ρητά την αναπαραγωγική κλωνοποίηση (άρθρα 2 και 1455, αντίστοιχα.). Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι όλες οι παραπάνω διατάξεις δεν περιέχουν αντίστοιχες κυρώσεις, σε περίπτωση που αυτές παραβιαστούν.³⁵ Το δικαίωμα στην αναπαραγωγή είναι συνταγματικά κατοχυρωμένο στην ελληνική επικράτεια (άρθρο 5, παρ.1).⁵ Η συνταγματική αυτή προστασία υπόκειται σε κάποιους περιορισμούς από το ίδιο το Σύνταγμα, όπως π.χ. «...να μην προσβάλλονται τα δικαιώματα των άλλων, να μην παραβιάζεται το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη...» (άρθρο 5). Η ρητή απαγόρευση της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης που προβλέπουν οι Νόμοι 3305/2005 και 3089/2002 στηρίζεται στο γεγονός ότι αυτή –εννοείται η αναπαραγωγική κλωνοποίηση– συνιστά ετεροκαθορισμό και θίγει ταυτόχρονα την αξία της διαφορετικότητας και της μοναδικότητας του ατόμου, που αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την αυτονομία του.^{36,37}

Διαφορετική, ωστόσο, είναι η νομική άποψη για τη θεραπευτική κλωνοποίηση, τόσο στο διεθνές δίκαιο όσο και στο ελληνικό. Συγκεκριμένα, το άρθρο 1459 του Ν. 3089/2002 και το άρθρο 7 του Ν. 3305/2005 ορίζουν ότι «...οι γαμέτες και τα γονιμοποιημένα ωάρια μπορούν να χρησιμοποιούνται μεταξύ άλλων για ερευνητικούς ή θεραπευτικούς σκοπούς...». Η διατύπωση αυτή οδηγεί σαφέστατα στο συμπέρασμα ότι η κλωνοποίηση για θεραπευτικούς λόγους είναι επιτρεπτή. Οι λόγοι που συνηγορούν για το επιτρεπτό της θεραπευτικής κλωνοποίησης, είναι ότι αυτή κατοχυρώνεται από τις συνταγματικές διατάξεις. Κατ' αρχήν, η δημιουργία βλαστοκυττάρων αποτελεί επιστημονική και ερευνητική δραστηριότητα που προστατεύεται από το άρθρο 16, παρ. 1 του Συντάγματος. Η επιστημονική ελευθερία εδώ δεν είναι απεριορίστη, αλλά πρέπει να γίνονται σεβαστά τα κυρίαρχα συνταγματικά δικαιώματα.³⁸

Η χρήση της θεραπευτικής κλωνοποίησης αφενός θα αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο στον τομέα των μεταμοσχεύσεων, επιλύοντας το πρόβλημα της ασυμβατότητας αφετέρου θα προωθήσει μια σημαντική λύση

για το απαράδεκτο ζήτημα της εμπορίας ανθρώπινων οργάνων. Η κατασκευή όμως ιστών και οργάνων μέσω της θεραπευτικής κλωνοποίησης συνδέεται με την υποχρέωση του κράτους να μεριμνά για την υγεία των πολιτών, λαμβάνοντας ειδικά μέτρα (άρθρο 21, παρ.3Σ), ενώ, παράλληλα, μέσω της καταπολέμησης της αγοραπωλησίας οργάνων προστατεύεται η συνταγματική αρχή της ανθρώπινης αξίας (άρθρο 2, παρ.1Σ).³⁴

Άλλο ένα στοιχείο που καλείται να ερευνηθεί ο νομικός επιστήμονας είναι μήπως, μέσω της θεραπευτικής κλωνοποίησης, υπάρχει προσβολή της ανθρώπινης αξίας ή του δικαιώματος στη ζωή. Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα είναι ότι «...πριν από τη στιγμή της γέννησης, δεν μπορεί κάποιος να κάνει λόγο για την ύπαρξη προσώπου-υποκειμένου, ούτε συνεπώς για την ύπαρξη υποκειμένου ανθρώπινης αξίας...».³⁹ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Βιδάλης «...η ανθρώπινη αξία αποτελεί μια οντολογική-οργανική και διανοητική ενότητα που συνιστά το υποκείμενό της. Έτσι, και τα επιμέρους τμήματα του ανθρώπινου σώματος δεν είναι καθαυτά φορείς ανθρώπινης αξίας, αλλά αποκτούν αξία σε αναφορά προς την οντολογική ενότητα που συνιστά ο άνθρωπος...».⁴⁰ Επομένως, η θεραπευτική κλωνοποίηση δεν έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 2, παρ.1Σ, αφού δε διασπάται η οντολογική ενότητα που είναι αναγκαία για την έννοια της ανθρώπινης αξίας.

Άλλη μια παράμετρος που χρήζει συνταγματικής διερεύνησης είναι η άποψη ότι μέσω της κλωνοποίησης υπάρχει απόκλιση από τη φυσική διαδικασία αναπαραγωγής. Η συνταγματική ψηλάφηση του θέματος δείχνει ότι δε διακυβεύεται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Εξάλλου, η ανθρώπινη αξία δε σηματοδοτείται από τον τρόπο γέννησης ενός ατόμου αλλά με τον τρόπο που αυτός αντιμετωπίζεται καθόλη τη διάρκεια της ζωής του. Ο συγκεκριμένος τρόπος πρέπει να είναι σύμφωνος με τους κανόνες του Συνταγματικού Δικαίου, που προστατεύουν την ανθρώπινη αξία.⁴

Βάσει των παραπάνω, γίνεται αντιληπτό ότι η συνταγματική κατοχύρωση της θεραπευτικής κλωνοποίησης συνηγορεί στο να γίνει επιτρεπτή από τον Έλληνα νομοθέτη.

Συμπεράσματα-Προτάσεις

Θεωρείται σημαντικό να ενισχυθεί η έρευνα σχετικά με τη θεραπευτική κλωνοποίηση μέσω των βλαστικών κυττάρων, γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό στον τομέα των μεταμοσχεύσεων. Με αυτόν τον τρόπο, θα επιλυθεί το μεγάλο πρόβλημα της απόρριψης των οργάνων από την έλλειψη της ιστοσυμβατότητας, αφού τα όργανα

θα προέρχονται από τον ίδιο τον ασθενή. Θα πρέπει να επισημανθεί εδώ ότι η εν λόγω εφαρμογή, για να είναι σύμφωνη με την ορθόδοξη διδασκαλία, θα πρέπει τα βλαστικά κύτταρα να λαμβάνονται από ενήλικα άτομα ή όταν η λήψη τους γίνεται από πλώμα έμβρυα, αυτό να μη συνεπάγεται τη βλάβη τους ή την καταστροφή τους. Επίσης, από νομικής άποψης, η αναπαραγωγική κλωνοποίηση θεωρείται ηθικά μη αποδεκτή, εξαιτίας του γεγονότος ότι προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και διαταράσσει τη γενετική ποικιλομορφία τόσο του

ανθρώπου όσο και της φύσης.

Αντίθετα, η θεραπευτική κλωνοποίηση θεωρείται ηθικά επιτρεπτή, εξαιτίας του γεγονότος ότι προάγει την επιστημονική και την ερευνητική δραστηριότητα και συμβάλλει στη μέριμνα για την υγεία των πολιτών.

Τέλος, προτείνεται η καλύτερη εκπαίδευση μέσω σεμιναρίων, συνεδρίων των νοσηλευτών(τριών) και, γενικότερα, των επαγγελματιών υγείας για τα ηθικά ζητήματα που προκύπτουν από την εφαρμογή της κλωνοποίησης στον άνθρωπο.

ABSTRACT

The Ethical-Theological and Legal Approaches to Cloning

George Katsimigas,¹ Evridiki Kaba²

¹PhD in Medicine, RN, Theologian, "Greek Red Cross" (Erythros Stavros) Hospital, Dracopouleion Centre of Blood Donation, Athens,

²Assistant Professor, First Department of Nursing, Technological Educational Institute of Athens, Athens, Greece

The announcement of the birth of Dolly raised many ethical questions about cloning and its implications. This genetic technology raised questions in all scientific dimensions, that come out either in favour or against the various applications of cloning. **Aim:** The aims of this study were to present the moral and theological questions that arise from the application of cloning in humans, and to analyze the Greek legislation regarding reproductive and therapeutic cloning. **Material and Method:** A literature review, based on both review and research literature, was conducted covering the period 1952-2010, derived from the MEDLINE, SCOPUS and IATPOTEK databases, using as key words: Reproductive cloning, Bioethical, Therapeutic cloning, Legislation, Orthodox Theology. **Results:** There is considerable ethical debate about whether or not human cloning should be used. The main argument against human reproductive cloning is that it is an offence to human dignity. On the other hand, those in favour of cloning strongly believe that it would be the most effective method of assisted reproduction in cases where no other method can be used. In contrast to human reproductive cloning, which is rejected by the majority of scientists, therapeutic cloning is expected to give new momentum to the treatment of a variety of diseases. Firstly, the use of stem cells will help to treat conditions such as the degenerative diseases of the nervous system. Subsequently, at a later stage, given its complexity and following long-term laboratory research, cloning could help to produce tissues or complete organs for transplantation. The Orthodox religion is totally opposed to cloning, claiming that experiments on embryos constitute an insult on the sanctity of human life. The Greek legislation prohibits reproductive cloning, but it considers the application of therapeutic cloning to be legal. **Conclusions:** Reproductive cloning is considered morally and scientifically unacceptable, because it is believed to offend the human dignity and to disturb the genetic diversity of humans and of nature as a whole. Further research is needed on therapeutic cloning using germinal cells, which could be particularly important in the area of transplantation medicine. **NOSILEFTIKI 2010, 49 (4): 338-346**

Key-words: bioethics, legislation, Orthodox theology, reproductive cloning, therapeutic cloning

✉ **Corresponding Author:** George Katsimigas, 5 Premetis street, GR-185 42 Pireas, Greece, tel.: +30 210 49 12 236, +30 6977 071 815, e-mail: giorgos.katsimigas@gmail.com

Βιβλιογραφία

1. Briggs R, King TJ. Transplantation of living nuclei from blastula cells into enucleated frogs' eggs. *Proc Natl Acad Sci USA* 1952, 38:455-463
2. Bowring F. Therapeutic and reproductive cloning: A critique. *Soc Sci Med* 2004, 58:401-409
3. Annas GJ. Why we should ban human cloning. *N Engl J Med* 1998, 339:122-125
4. Βλαχόπουλος Σ. *Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη*. Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2000
5. Κριάρη-Κατράνη Ι. *Βιοϊατρικές εξελίξεις και συνταγματικό δίκαιο - Συνταγματικά θέματα σχετικά με τις μεθόδους υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και τις εφαρμογές της Γενετικής*. Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 1994

6. Putnam H. Cloning people. In: Burley J (ed) *The genetic revolution and human rights*. Oxford University Press, Oxford, 1999
7. Di Berardino MA. Ban human cloning. *Differentiation* 2002, 69:147–149
8. Κουτσελίνης Α. *Βασικές αρχές Βιοηθικής, ιατρικής δεοντολογίας και ιατρικής ευθύνης*. Εκδόσεις Παρισιάνος, Αθήνα, 1999
9. Κόϊος Ν. Η ηθική θεώρηση των τεχνικών παρεμβάσεων στο ανθρώπινο γονιδίωμα. Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα, 2003
10. Young LE, Sinclair KD, Wilmut I. Large offspring syndrome in cattle and sheep. *Rev Reprod* 1998, 3:155–163
11. Hill JR, Roussel AJ, Cibelli JB, Edwards JF, Hooper NL, Miller MW et al. Clinical and pathologic features of cloned transgenic calves and fetuses. *Theriogenology* 1999, 51:1451–1465
12. Byrne JA, Gurdon JB. Commentary on human cloning. *Differentiation* 2002, 69:154–157
13. Waitzman NJ, Romano PS, Scheffler RM. Estimates of the economic costs of birth defects. *Inquiry* 1994, 31:188–205
14. Burley J, Harris J. Human cloning and child welfare. *J Med Ethics* 1999, 25: 108–113
15. Ethics Committee of the American Society for Reproductive Medicine. Human somatic cell nuclear transfer (cloning). *Fertil Steril* 2004, 82(Suppl 1):236–239
16. Callahan D. Cloning: The work not done. *Hastings Cent Rep* 1997, 27:18–20
17. Jaenisch R, Wilmut I. Developmental biology. Don't clone humans! *Science* 2001, 291:2552
18. Strong C. Cloning and adoption: A reply to Levy and Lotz. *Bioethics* 2008, 22:130–136
19. Harris J. "Goodbye Dolly?". The ethics of human cloning. *J Med Ethics* 1997, 23:353–360
20. Morales NM. Psychological aspects of human cloning and genetic manipulation: The identity and uniqueness of human beings. *Reprod Biomed Online* 2009, 19(Suppl 2):43–50
21. Μαντζαρίδης Γ. *Χριστιανική Ηθική*. Εκδόσεις Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη, 1995
22. Ιερά Μητρόπολη Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου. Πορίσματα Θ' Θεολογικού Συνεδρίου. Ιανουάριος–Φεβρουάριος 1998
23. Γιούλτση Β. *Πνευματικότητα και κοινωνική ζωή*. Εκδόσεις Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη, 1999
24. Ιερόθεου, Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου. Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο: Η οικογένεια στην 3η χιλιετία. Σεπτέμβριος 2002
25. Παρασκευαΐδης Χ, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών. *Γενετική μηχανική και κλωνοποίηση στην υπηρεσία της ζωής ή του ολέθρου*; Ομιλία στο XXI Πανελλήνιο Συνέδριο Χειρουργικής, Αθήνα, 2000
26. Κωνσταντόπουλος Χ. Κλωνάνθρωποι: Υποβιβασμός της ανθρώπινης φύσεως. *Κοινωνικές δομές* 1993, 50: 437–441
27. Sparrow R. Therapeutic cloning and reproductive liberty. *J Med Philos* 2009, 34:102–118
28. Breck J. Ανθρώπινη κλωνοποίηση: Μύθοι και πραγματικότητες. *Η Δράση μας* 2002, 402:302–304
29. Βασιλειάδης Ν. *Πότε εμψυχούται το ανθρώπινο έμβρυο*. Εκδόσεις Σωτήρ, Αθήνα, 1995
30. Breck J. Ανθρώπινη κλωνοποίηση: Μύθοι και πραγματικότητες. *Η Δράση μας* 2002, 403:351–352
31. Engelhardt HT. *The foundations of Bioethics*. Oxford University Press, New York, 1986
32. Παρασκευαΐδης Χ, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών. Η ζωή δώρο του Θεού. Θεολογία και Βιοηθική. Ομιλία προς τιμή του π. Δημητρίου Στανιλοάε. Αθήνα, 2003
33. Al-Aqeel AL. Human cloning, stem cell research. An islamic perspective. *Saudi Med J* 2009, 30:1507–1514
34. Μάλλιος ΚΕ. Κλωνοποίηση εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς. *Το Σύνταγμα* 2002, 2
35. Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής. *Εισήγηση για την αναπαραγωγική κλωνοποίηση του ανθρώπου*. Αθήνα, 17.1 και 28.2.2003
36. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Ε. *Τεχνητή γονιμοποίηση και γενετική τεχνολογία: Η ηθικονομική διάσταση*. Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2003
37. Havstad JC. Human reproductive cloning: A conflict of liberties. *Bioethics* 2010, 24:71–77
38. Χρυσογόνου Κ. *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*. Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 1998
39. Κατρούγκαλος ΓΣ. *Το δικαίωμα στη ζωή και στο θάνατο*. Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993
40. Βιδάλης ΤΚ. *Ζωή χωρίς πρόσωπο*. Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1999